

4.

DJELOVANJE HRVATSKE SELJAČKE ZAŠTITE U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST U DRUGOJ POLOVINI 1930-IH GODINA I POČETKOM 1940-IH TE U DANIMA SLOMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Željko Karaula

UDK: 329HSS:355.425“1937/41“

Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► Autor se u članku bavi djelovanjem Hrvatske seljačke zaštite (HSZ), paravojne organizacije Hrvatske seljačke stranke (HSS), u kotarima Glina i Vrginmost od početka 1937. do travnja 1941. godine. U prvome dijelu članka njezini se korijeni stavljaju u kontekst europskih paravojnih stranačkih organizacija i prati se njezin početni razvitak i djelovanje. Središnji i najveći dio istražuje djelovanje HSZ-a u kontekstu hrvatsko-srpskih odnosa u kotarima Glina i Vrginmost. Završni dio članka donosi razmatranja o ulozi glinskog i vrginmošćanskog HSZ-a u ustaškom preuzimanju vlasti u posljednjim danima Banovine Hrvatske, odnosno, za vrijeme stvaranja Nezavisne Države Hrvatske.

Summary ► In this article, the author looks at the activities of the Croat Peasant Defence Force (the HSZ), the paramilitary branch of the Croat Peasants' Party (HSS),

in Glina and Vrginmost districts, from early 1937 to April 1941. The first part of the article looks at its early activities within the context of European paramilitary party organisations and outlines those initial developments and activities. The central and larger part of the essay investigates the HSZ' activities within the context of Croat-Serb relations in the counties of Glina and Vrginmost. The final part offers considerations on the role of the Glina and Vrginmost HSZ in the Ustasha seizure of power during the final days of the Banovina of Croatia and as the Independent State of Croatia was being established.

Ključne riječi ► Hrvatska seljačka stranka, Hrvatska seljačka zaštita, Glina, Vrginmost, Kraljevina Jugoslavija, Banovina Hrvatska, Nezavisna Država Hrvatska

Key words ► Croat Peasants' Party, Croat Peasant Defence Force, Glina, Vrginmost, the Kingdom of Yugoslavia, the Banovina of Croatia, the Independent State of Croatia.

<https://doi.org/10.17234/9789533792972.11>

1. UVOD

Fenomen osnivanja paravojnih formacija unutar stranačkih organizacija posljedica je razdoblja nakon Prvog svjetskog rata. Naime, politička nasilja koja su dominirala Europom nakon „Velikoga rata“ proizvod su socijalnih i nacionalnih revolucija, kako u pobijeđenim (više) tako i u pobjedničkim državama (manje). Gerwarth navodi da je u razdoblju od 1917. do 1923. u različitim socijalno-nacionalnim previranjima došlo do radikalnih težnji za preraspodjelom „vlasti, zemlje i bogatstva“, kao npr. u Rusiji,

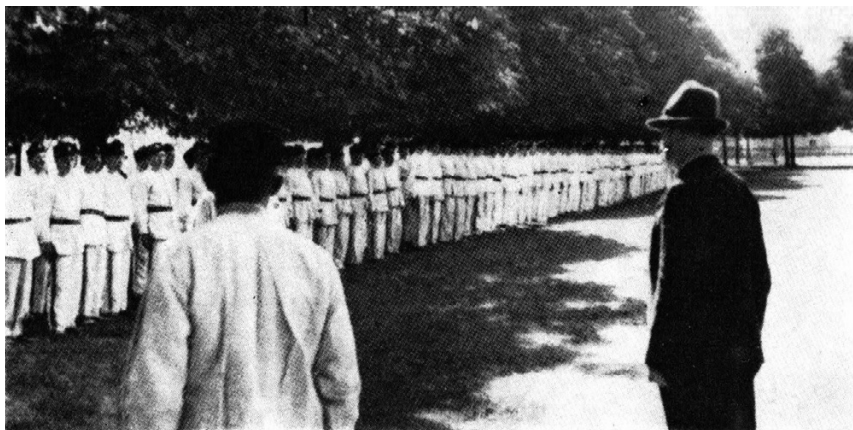
Mađarskoj, Bugarskoj ili Njemačkoj, dok su na prostoru raspadnutih europskih i azijskih carstava „nove ili obnovljene nacije“ tražile nacionalno samoodređenje i stvaranje vlastitih država.¹ Tako je npr. talijanski radikalni politički vođa Benito Mussolini u ožujku 1919. u okviru stranke Partito Nazionale Fascista (PNF) osnovao *Fasci di combattimento* (Borbene skupine) kao odgovor na prijetnju boljševičke revolucije. Slične borbene odnosno paravojne skupine u Italiji osnivala je i socijalistička stranka pod imenom Crvena garda. Gerwarth procjenjuje da je u sukobima fašističkih *squadrista*, Crvene garde i različitih drugih komu-

nističkih skupina između 1919. i 1922. poginulo u okršajima oko 3 000 ljudi.²

I u novoj jugoslavenskoj državi koja je od početka zapala u nacionalne probleme, pri čemu je posebno dominiralo „hrvatsko pitanje“, stranačke su organizacije radi suzbijanja svojih političkih protivnika počele s osnivanjem paravojnih, uglavnom omladinskih organizacija, koje su „ognjem i mačem“ djelovale protiv političkih protivnika, a sve zajedno protiv komunističke opasnosti. Kershaw navodi da je novoj državi najviše prijetilo „hrvatsko nezadovoljstvo srpskom dominacijom, (...) ali su hrvatske separatističke težnje držane u šahu, premda s teškoćama.”³ Vladajuća je Demokratska stranka, zbog pojave „separatističkih” nacionalnih ideologija, a s ciljem zaštite centralizma i učvršćenja jedinstva države i jugoslavenstva, osnovala 23. ožujka 1921. u Splitu organizaciju jugoslavenske nacionalne omladine, kasnije nazvanu ORJUNA.⁴ Kao protutežu ORJUNI koalicija hrvatskih stranaka koju je predvodila Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) u Vukovaru je 15. kolovoza 1922. osnovala paravojnu organizaciju Hrvatske nacionalne omladine (HNAO).⁵ Također, u okviru Pašićeve Narodne radikalne stranke pojavljuje se Srpska nacionalna omladina (SRNAO). U okvirima stranačkih (nacionalnih) ideologija u kojima su se te organizacije sukobljavale po kavanama i na ulicama i naseljima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije (posebno Vojvodine) dolazilo je do žestokih obračuna od kojih su mnogi završavali sa smrtnim ishodom. Stanje stalnih sukoba između th omladinskih paravojnih skupina bilo je relativno snažno prisutno do 1925. da bi se do početka šestosiječanjske diktature primirilo. Jugoslavenska je država u prvih deset godina svoga postojanja izrazito patila zbog strukturalne slabosti parlamentarnog susta-

va te su se u samo osam godine izredale dvadeset četiri vlade „što je u konačnici jačalo položaj Dvora, njegove korumpirane klijentele, vojske (i paravojnih organizacija)” te će ta „lažna demokracija”, kao navodi Kershaw, potrajati neko vrijeme.⁶

Nakon razdoblja monarhističke diktature i atentata na kralja Aleksandra 1934. od „ustaške ruke” u uvjetima „olabavljene diktature” pod vladom Milana Stojadinovića vodstvo HSS-a na čelu s Vladkom Mačekom pokreće veliki zamah hrvatskog seljačkog agrarističkog pokreta. Agraristički pokret kao sistem i ideologija nastao je krajem 19. stoljeća među teoretičarima seljačkog pokreta koji su se zalagali za osmišljanje takve gospodarske i socijalne politike i stvaranje države koja bi odgovarala interesima i potrebama seljaštva, koji su činili većinu stanovništva na području zemalja istočne i jugoistočne Europe.⁷ U skladu s vrijednostima agrarističkog pokreta i učenjima braće Radić,⁸ u ideologiji HSS-a gospodarska i društvena organizacija „seljačke države”, koju je većinom koncipirao ideolog HSS-a Rudolf Bičanić, zamišljena je ovako: seljački dom, gospodarska općina i „spojevi seljačkih gospodara”, pri čemu se misli na sustav razmjene dobara između sela i grada, odnosno seljaštva i kapitalističkog načina proizvodnje. Tridesetih su godina već postojali takvi oblici „seljačke države” – poput gospodarskih povjerenstava *Gospodarske sloge* kao znakova gospodarskih općina, „sudovi dobrih ljudi” kao zametaka sudske vlasti i postrojbi Hrvatske seljačke zaštite (poluvojne organizacije HSS-a) kao sustav kontrole i represije koja bi čuvala tako stvorenu „seljačku državu”, a s vremenom po zamisli vodstva HSS-a zamijenila policiju (žandarmeriju) pa i vojsku u hrvatskoj državi unutar Kraljevine Jugoslavije.⁹

Sl. 1. Zbor Hrvatske seljačke zaštite (Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941*, sv. 2, Zagreb 1974.)

Stvaranje Hrvatske seljačke zaštite (HSZ), zajedno s Hrvatskom građanskom zaštitom (HGZ) koja bi djelovala u gradovima, potaknuo je predsjednik HSS-a Vladko Maček u tajnoj okružnici uglednijim prvacima HSS-a 22. travnja 1936. s ciljem da te postrojbe služe u zaštiti hrvatskih seljaka i građana od zlostavljanja represivnih organa vlasti, posebno žandarmerije, iako se u javnosti isticalo da su te postrojbe prvenstveno osnovane radi obrane hrvatskog seljaštva od četnika i komunisti.¹⁰ Djelovanje HSZ-a spriječilo je vlast da zlorabi moć represivnog aparata i žandarmerije, no generalno nije vodilo smirivanju nacionalne netrpeljivosti između hrvatskog i srpskog stanovništva. Dapače, kao što pokazuju povijesni izvori, na terenu se često događalo da nedisciplinirani članovi HSZ-a uzimaju u pojedinim selima, pa i manjim regijama širom Savske i Primorske banovine, odnosno kasnije Banovine Hrvatske, potpunu vlast u svoje ruke, pa posebno osnaženi vlastitom brojnošću i patronatom HSS-a i sami djeluju represivno prema svojim suseljanim te političkim protivnicima.¹¹

2. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST – OSNIVANJE I DJELOVANJE

Prema popisu stanovništva iz 1931. Glina i Vrginmost bili su kotari u kojima je većinski živjelo srpsko stanovništvo. Tako je u glinskom kotaru živjelo ukupno 45 472 stanovnika, od toga 30 606 pravoslavnih (Srba) te 15 003 katolika (Hrvata). U samom mjestu Glina živjelo je 2 315 stanovnika, od čega je nešto više od polovice bilo Hrvata katolika.¹² Što se tiče kotara Vrginmost, tu je prevladavala srpska većina. Od 37 802 stanovnika njih 30 237 bili su pravoslavci Srbi, dok je katolika Hrvata bilo 7 571.¹³ Srpsko i očito hrvatsko stanovništvo tih krajeva (kotar Glina i Vrginmost) na parlamentarnim izborima 1935. glasovalo je većinski za kandidate Ujedinjene opozicije (Mačekova lista), no po važećem izbornom zakonu u parlament su, umjesto kandidata koji su dobili većinu glasova u tim kotarima, ulazili kandidati s vladine liste (za glinski kotar Bogdan Ercegovac (JNS), a za kotar Vrginmost paroh Petar Galogaža (JNS)).¹⁴ Slično je bilo i na parlamentarnim izborima 1938. gdje je opet pobijedila Ujedinjena opozicija u spomenutim kotarima, no na nepošteni način u parlament su opet ušli kandidati koji su dobili manje glasova: za glinski kotar ušao je opet Bogdan Ercegovac (JRZ), a za kotar Vrginmost Dimitrije Magarašević (JRZ).¹⁵

U obližnjim većim gradovima nedaleko od Gline i Vrginmosta, poput Karlovca i Siska, postrojbe HSZ-a već su krajem 1936. bile relativno dobro razvijene i brojne. Prema izvješću IV. armijske oblasti od 4. studenog 1937., u Karlovcu je održana velika skupština HSS-a („na tribini su se nalazile brojne hrvatske zastave pri čemu je na jednoj strani stajao natpis ‘Živeo Maček’, a na drugoj strani ‘Živela Slobodna Hrvatska’”) na kojoj je bilo i oko 600 članova HSZ-a „u vojničkim formacijama” od kojih je njih 260 bilo uniformirano „crvena kapa, bela bluza i plave pantalone.”¹⁶ I u nedalekoj Kostajnici već je početkom 1937. pokret razvoja i osnivanja HSZ-a bio u zamahu u hrvatskim selima kostajničkog kotara. Prema izvješću Druge armijske oblasti od sredine veljače 1937., HSZ je bio najrazvijeniji u općini Mečenčani gdje njegovi starješine nose na obrazima „Bankerbrat” (bradu na obrazima). Stvorena su „odeljenja” koja imaju trubače i ugovorene znakove i gdje takve čete na poziv trubom vježbaju u selima Majuru, Stubljanima i Graboštanima. Njihovi su vođe dr. Stipančić, liječnik i trgovac Cvetnić iz Kostajnice, inače vođe HSS-a na tom području.¹⁷ Također, prema vojnim izvješćima krajem 1937. stvari se zaoštravaju kada Maček zapovijeda 10. studenog 1937. svim zastupnicima HSS-a i vođama HSZ-a da se od sada „na silu odgovara silom” i da svi zborovi HSS-a i SDK-a moraju biti osigurani formacijama HSZ-a „koja ima biti u prvim redovima da bi zaštitila narod od žandarmerije.”¹⁸

Što se tiče glinskog kotara, upravo negdje u to vrijeme krajem 1936. i početkom 1937., u njemu se javljaju prve postrojbe HSZ-a. Prema izvješću Petrinjske žandarmerijske čete iz veljače 1937., prva jedinica HSZ-a osnovana je u selu Skela i imala je 30 članova. Zatim je formirana postrojba HSZ-a u Glini i pokret se konstantno od tada širio u većini hrvatskih sela toga kotara, s time da je počeo prodirati i u sela s mješovitim hrvatsko-srpskim stanovništvom.¹⁹ Krajem 1937. glinska žandarmerija donosi i neke konkretnije podatke. U općini Jukinac HSZ je osnovan u selima Joševica (vođa Janko Mihaljević, rojnik, 22 člana), Skela (Mato Gonjer, 36 članova), Dvorište (Juraj Pavušek, 23 člana), Prekopa (Josip Lipak, 8 članova), Viduševac (Mato Crnković, oko 80 članova), Jukinac (Mijo Crnković, 15 članova). U općini Maja, selo Svračica (organizator nepoznat, 30 članova), Maja (Ivan Lončarić, 48 članova), Dolnjaci (Adam Franjić, 45 članova). U općini Stankovac, selo Gračanica (Janko Bjelajac, 28 članova), Jame (organizator nepoznat, 38 članova). Ukupno je dakle, prema tom

popisu, negdje krajem 1937. na području kotara Glina djelovalo, odnosno bilo je aktivno 328 zaštitara.²⁰

Slično je bilo i u kotaru Vrginmost, samo su brojevi članova HSZ-a bilo znatno manji. No, navedimo najprije jedno izvješće kotarskog načelstva u Vrginmostu od srpnja 1935. o hrvatskom stanovništvu u tom kotaru gdje se pokazuje veliko nepovjerenje prema tom dijelu stanovništva: „Hrvatski dio pučanstva sa teritorija ovog sresa pristaše su Dr. Mačeka pošto smatraju da Dr. Maček i njegova politika vode ocjepljenju od Srba i stvaranju posebne Hrvatske države. Teško je danas reći kuda bi i za kim hrvatske mase krenule kada bi Dr. Maček otišao u Beograd. Vjerojatno je to da bi ga dobar dio ostavio i pošao za onima koji neće da žive u zajednici sa Srbima, bolje rečeno sa Srbijancima i teže za potpunim ostvarenjem totalne Hrvatske države.”²¹ Što se tiče odreda HSZ-a, najprije je u listopadu 1936. kotarsko načelstvo Vrginmost obavijestilo vlasti da na području kotara nisu primijećene postrojbe HSZ-a, da bi samo dva mjeseca kasnije krajem 1936. javljeno da je otkriveno osnivanje odreda HSZ-a u selu Crna Draga (općina Lasinja) čije organiziranje provode seljaci Jura Mihalić i Mihalj Julček „agilne pristaše dr. Mačeka.” Tada je u redove HSZ-a ušlo 23 seljaka, a spomenuti agitatori HSS-a tvrdili su da se u HSZ mora upisati svatko tko je napunio 20 godina života, pri čemu je seljak Franja Špičko „iz vojske ima čin kaplara” određen da izvodi vojničke vježbe.

Na pitanje nadležnih organa, točnije komandira žandarmerijske stanice Lasinja, zašto se to radi, spomenuti Mihalić odgovorio je da se upisivanje u HSZ radi po nalogu jer se Hrvati moraju organizirati u svakom slučaju i „braniti od komunista i četnika.”²² Prema jednom drugom kasnijem izvješću kotarskog načelstva Vrginmost od 4. ožujka 1938., također se spominje da je prva postrojba HSZ-a na području kotara osnovana u općini Lasinja i u njoj je bio ukupno 91 zaštitar. Delegacija toga odreda HSZ-a bila je i u Kupincu 21. prosinca 1936. na čestitanju Nove godine kod predsjednika HSS-a Vladka Mačeka. Također, prema tom izvješću, u selu Gređani u općini Topusko pokušalo se sredinom lipnja 1937. osnovati lokalni odred HSZ-a, ali je to osnivanje osujetio kotarski načelnik svojim „taktičkim postupkom”, kako sam napominje, pri čemu je upozorio hrvatske seljake da je to „ilegalni rad” te se prema njemu rad HSZ-a do kraja 1938. slabo zapažao.²³ Vlasti su tražile da se svaki pokušaj osnivanja HSZ-a kazni novčano i zatvorom, no to se rijetko događalo. Tako početkom rujna 1937. kotarsko

načelstvo u Glini javlja Banskoj upravi Savske banovine da u vezi s radom ovdašnjeg HSZ-a nitko do sada nije kažnjen.²⁴

3. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST U BANOVINI HRVATSKOJ (1939. – 1941.)

Nakon sklapanja sporazuma Cvetković – Maček (26. kolovoza 1939.) i osnivanja Banovine Hrvatske svijest o snazi unutar redova HSZ-a još je više porasla te je njihova prisutnost postala očitija, a akcije češće. Tako početkom rujna 1939. HSZ u selu Maloj Solini sprečava državne financijske organe koji su došli provjeriti nalazi li se u selu ilegalno zasijani duhan. Zanimljivo je to što je, čim su se približili selu, na jednom okolnom brijegu opalila „kubura” za znak uzbune. Kada su došli do kuće stanovitog Petra Pavušeka on im nije dozvolio da se približe ilegalno posađenom duhanu „jer sada će doći naša seljačka zaštita.” Uskoro je stvarno došla gomila ljudi sa sjekirama „te žene i djeca” pri čemu su svi naglašavali i „vikali da nema države, da su oni sada vlast”, pa su se članovi financijske skupine povukli te kasnije u izvješću napisali da je u tamošnjim selima „osnovana seljačka zaštita sa istim programom i ciljem”, očito misleći na onemogućavanje državnih organa da provode zakon.²⁵

No u svijesti HSZ-a oni su sada bili ti koji su provodili zakon. Istog mjeseca članovi HSZ-a iz Viduševca (općina Jukinac) grubo su napali i pretukli Stevu Paropatića, po nacionalnosti Roma, optužujući ga za krađu usjeva. On je zajedno s obitelji uspio pobjeći i sakriti se nedaleko od svoje kuće odakle je, prema izvješću žandara, promatrao kako mu članovi HSZ-a pale kuću i štalu. U istrazi je Paropatić tvrdio da mu je ukradena i znatna količina novca, dok su članovi HSZ-a samo priznavali da su ga pretukli, a negirali krađu i paljevinu.²⁶ Također, u prosincu 1939. četiri zaštitara uključila su se u potragu za nestalim svinjama (dvije svinje) koje su otuđene jednom seljaku iz Glinske Poljane. U svom postupku potrage postupali su dosta surovo u pretresu dvorišta i kuća suseljana te nakon što su im se neki seljaci suprotstavili, oni su ih zajedno s njihovim suprugama pretukli. Iako je žandarmerija povelu postupak protiv četvorice zaštitara i podigla optužnicu, nije poznato kako je taj slučaj završio.²⁷ Očito se takvo djelovanje HSZ-a nije dopadalo organima vlasti koji su smatrali da su oni zaduženi za to da održavaju red i mir, ali su ipak prihvaćali „paralelnu vlast” HSZ-a te izbjegavali otvorene sukobe s njima.

Osim pokušaja da se predstavljaju kao organi reda, što su ponekad uspješno, a ponekad neuspješno činili, odredi HSZ-a uglavnom su osnovani radi zaštite svojih sela. Koliko je napetosti i nepovjerenja između hrvatskih i srpskih sela u glinskom kotaru bilo, posebno nakon osnivanja Banovine Hrvatske na što je srpsko stanovništvo s neprijateljstvom i nevoljkošću gledalo, govori incident od 9. studenog 1939. kada se pronio glas u hrvatskom selu Mala Solina da srpski seljaci iz susjednog sela Jame odlaze u Glinu po oružje koje im dijeli kotarsko načelstvo i kotarski liječnik Đuro Sužnjevć te da se sprema napad na njihovo selo. Odmah je trubama proglašena uzbuna pri čemu se skupilo oko 300 članova HSZ-a od kojih je nekolicina bila naoružana lovačkim puškama, a većina hladnim oružjem. Oni su pošli u selo Hađer da dočekaju srpske seljake iz spomenutog sela Jame. Nakon što su vidjeli da se ti seljaci vraćaju iz Gline „goloruki“, pretražili su ih nekolicinu te kada su ustanovili da su nenaoružani „razišli su se svojim kućama bez ikakvog incidenta.“²⁸ Uviđajući takvo stanje napetosti lokalni „šerifi“ HSZ-a na glinskom području preuzimali su na sebe sve više ovlasti. Tako je npr. stanoviti Josip Žugaj iz sela Taborište, lokalni šef seoske Zaštite, tražio da svaki seljak u selu mora biti članom HSZ-a, a kada se seljak Stevo Drvodelić tomu suprotstavio (iako ga je Žugaj gurao i udario u grudi), on je tada pucao na Žugaja kuburom prema njegovoj kući pri čemu ga je ozlijedio lakše sačmom. Žugaj ga je nakon toga sutradan zajedno s još 56 zaštitara zarobio i zavezao i tako svezanog „tjerao kroz selo da narod vidi kakvu vlast ima Zaštita.“ Na kraju je Žugaj organizirao i sud od sedam zaštitnika koji su presudili Drvodeliću visoku novčanu kaznu, zato što je pucao na Žugaja i zato što ne želi biti članom Zaštite. Drvodelić je kaznu od 1 000 dinara morao odmah platiti. Nakon što su to žandari saznali, protiv Žugaja i ostalih zaštitnika podnesene su kaznene prijave.²⁹

Ivan Jelić navodi da je „HSS preko *Seljačke zaštite* nastojala što više suzbiti pokušaje komunista da istaknu svoje liste. Osobito veliki teror *Seljačke zaštite*, nad onima koji su htjeli postaviti radničko-*seljačke* liste, bio je u kotarevima Slunj, Vojnić i *Vrginmost*.“³⁰ *No, negdje su komunisti bili uspješniji.* U nemogućnosti da legalno djeluju glinski komunisti su se infiltrirali u organizacije HSS-a. U literaturi se spominje da su bili uspješni u tome u lokalnom glinskom Hrvatskom radničkom savezu (HRS) i Hrvatskoj seljačkoj zaštiti. Prema tim podacima, komunist Ante Šešerin (inače električar) izabran je za predsjednika glinskog HRS-a, dok su u odboru

uglavnom sjedili ljevičari povezani s komunistima. Taj utjecaj se nekako proširio i na glinski HSZ jer komunisti nisu željeli da seljački odredi i formacije glinskog HSZ-a budu uniformirane i naoružane, pri čemu su dobivali razne prijetnje od vodstva HSZ-a, posebno vođe HSZ-a Đuke Kemfelje, koji je vikao na Šešerina kada je on bio u Zagrebu zašto se ne dolazi po oružje i uniforme, da bi dometnuo: „Doći ću ja u Glinu i rastjerati tu komunističku bandu.“ Navodno se i kotarska organizacija HSS-a u Glini slagala s takvim stavovima oko nenaoružavanja HSZ-a jer nije željela zbog „specijalnih prilika u kotaru (...) uzbuđivati tek smirenu političku situaciju“ te je temu naoružavanja i uniformiranja glinskih jedinica HSZ-a s područja kotara skinula s dnevnog reda.³¹ Ipak, prema Imeniku polaznika časničkog tečaja HSZ-a u Zagrebu (Fijanova ulica 6, primljeni do 26. I. 1940. do 12 sati), glinski HSZ odredio je za obuku vodnika Peru Kugara iz Gline.³²

Nekažnjena HSZ-ova pojedinačna ubojstva Srba u Zagrebu i njihov teror nad jugoslavenski orijentiranim građanima Hrvatima i Srbima te općenito stvaranje Banovine Hrvatske, koristili su članovi društva *Krajina* na glinskom području za propagiranje velikosrpskog programa, odnosno odvajanje kotareva sa srpskom većinom od Banovine Hrvatske u sklopu protubanovinskog i protusporazumaškog pokreta. Tako je u prosincu 1939. donesena rezolucija „Srba sreza glinskog i petrinjskog“ koju predvodi pop iz sela Bačuge Gligorije Živković u kojoj se prosvjeduje nad otpuštanjima činovnika Srba u Glini i okolnim selima te se zahtijeva da se srpski „srezovi od Jasenovca do Knina sa apsolutnom srpskom većinom pripoje Srpskoj jedinici.“³³ Na toj politici radili su i drugi lokalni glinski srpski popovi i intelektualci. U toj akciji izdvajao se posebno paroh iz Velikog Šušnjara Jovo Obrenović koji „istupa i radi protiv politike sporazuma, ali svojim dosadanjim nastupanjem nije donio ništa radi česa bi ga se moglo kažnjavati.“ Prema izvješću kotarskog načelstva u Glini u siječnju 1940.³⁴ postoji „izuzetna napetost i nervoza“ na području kotara između hrvatskog i srpskog stanovništva, ali „otvorenih sukoba nema.“ Također, u izvješću stoji da su problem razne alarmantne glasine koje se šire u kotaru, a koje dovode do incidenata. Naime, pripadnici društva *Krajina* u Glini šire glasine i govore da je u „Zagrebu ubijeno 400 Srba i da je Zaštita za to dobila 80 000 dinara“ te zbog tih vijesti dolazi do incidentnih situacija Srba s Hrvatima i pristašama SDS-a. Tako se naprimjer u noći 1. na 2. prosinca 1939. proširila glasina među srpskim sta-

novništvom da će postrojbe HSZ-a iz susjednih hrvatskih sela napasti srpsko selo Kraljevcane i tamošnju žandarmerijsku stanicu. Veliki broj tamošnjeg srpskog stanovništva naoružao se, zauzeo položaje u selu, dok je lokalni žandarmerijski zapovjednik sklonio svoju obitelj u žandarmerijsku stanicu. U trenutcima panike izbila je i pucnjava, ali glasina je bila posve izmišljena – do napada nije došlo niti je bio planiran. Zbog sudjelovanja u izazivanju panike kod srpskog stanovništva i širenja glasina, žandarmerijski narednik Kosić premješten je s područja Banovine Hrvatske.³⁵ U svjetlu tih događaja sljedećeg dana, 3. prosinca 1939., održana je u Glini konferencija JRZ-a s koje su upućene poruke Kraljevskom namjesništvu i banu Banovine Hrvatske da se narod toga kraja želi pripojiti Vrbaskoj banovini „odnosno Srbiji” te želja da se „rasпусти Hrvatska seljačka zaštita.”³⁶

Istog dana, što vjerojatno nije slučajno, HSZ se odlučio na snažnu manifestaciju svoje snage. Naime, izvršio je veliku javnu vježbu na gmajni zemljišne zajednice Jukinac na kojoj je sudjelovalo 450 članova HSZ-a u pet vodova. Nakon vježbe i smotre, kako se naglašava u izvješću kotarskog načelstva Gline, jedinice HSZ-a su u koloni dvojnih redova promarširale ulicama Gline, pri čemu nije bilo „ni najmanjeg poklika, već je vladala potpuna tišina.”³⁷ O situaciji u Glini tih dana piše banu Šubašiću 11. prosinca 1939. i kotarski predsjednik HSS-a Gline i zamjenik narodnog zastupnika Janko Bjelajac.³⁸ Prema pismu, srpsko stanovništvo, s obzirom na to da je četničko udruženje u Glini raspušteno, organizira tzv. željeznu gardu koju vode velikosrpski elementi, odnosno lokalni državni činovnici i službenici srpske nacionalnosti. Zbog toga kod Janka Bjelajca dolazi Đuka Kemfelja, zapovjednik HSZ-a te mu on daje popis članova glinske željezne garde. Na udaru velikosrpskih elemenata našli su se i članovi SDS-a koje članovi društva *Krajina* maltretiraju i „pale njihova sijena” te stoga službenici srpske nacionalnosti surađuju s HSZ-om pri čemu daju informacije o članovima željezne garde. Osvrnuo se i na incident u Kraljevcanima kada je spomenuto da su Srbi ispalili „stotinu metaka prema Hrvatima, [no] nije bilo žrtava.” Ističe paroha Obrenovića kao vođu glinskih Srba koji huška narod „te dolazi na više mjesta do sukoba s Hrvatima” te traži da se državni činovnici u Glini koji su osnovali željeznu gardu „odstrane sa položaja.” Kako se napominje u pismu, situacija u Glini i kotaru napeta je i stanovništvo nervozno iščekuje događaje te Bjelajac traži od bana Šubašića da on umiri narod ili da intervenira kod vojske u Sisku da

ga puste s rezerve da ode u Glinu „jer će se dogoditi mnogo žrtava.”³⁹ Željezna garda, kao što je spomenuto, počela je paliti sijena lokalnim Srbima – pristašama SDS-a i onima koji su prihvaćali sporazum Cvetković – Maček, a bila je i bliska stavovima društva *Krajina* te je zbog toga njezino djelovanje 1940. zabranjeno.⁴⁰

Nakon toga izgleda da se stanje smirilo. Izvješće Petrinjske žandarmerijske čete od 14. ožujka 1940. spominje da u kotaru Vrginmost postoje stalna previranja, ali i da se sve veći broj tamošnjih Srba opredjeljuje za SDS. Iako postoji jedna grupacija srpskih intelektualaca u tom kotaru koja u okviru Srpskog kulturnog kluba (SKK) radi na odvajanju tog kotara od Banovine Hrvatske, to nije uhvatilo „neki dublji korijen” te su za sada odnosi Hrvata i Srba u tom kotaru dobri. Nadalje se u izvješću napominje da odredi HSZ-a stalno čine „razna nasilja”, najviše u kotaru Sisak, a manje i u kotaru Glina te da svi pokušaji da ih se „urazumi” nisu uspjeli. Pritisak HSZ-a i HSS-a na žandarmeriju osjeća se zbog stalnih premještanja raznih žandara „koji su se zamjerali”, pri čemu se na kraju zaključuje da se postepeno uspostavlja neka ravnoteža između žandarmerije i HSZ-a te se stoga djelovanje HSZ-a na području Petrinjske žandarmerijske čete sve manje osjeća.⁴¹

Od početka 1940. postrojbe HSZ-a na petrinjskom i glinskom području djeluju kao legalna straža za zaštitu od krađe drva na području Prve i Druge banske imovne općine Glina i Petrinja. Tako je 2. veljače 1940. devet zaštitnika iz sela Hrastovice (kotar Petrinja) zateklo u krađi na mjestu Vučjak Stanka Oblakovića i Lazu Prečanicu iz sela Gornja Bačuga (inače pravoužitnika Prve banske imovne općine Glina, ali ne i Druge ban. imovne općine Petrinja) te su im pokušali uzeti sjekire. Kada su se oduprli, zaštitar Tomo Stojanović teško je ranio Oblakovića metkom iz pištolja „Štajer” u grudi te je on prebačen u bolnicu u Glini.⁴² No, bilo je i drugačijih intervencija. Niz slučajeva haraćenja šume u glinskom kotaru na prostoru Prve banske imovne općine događao su kada su seljaci rušili hrastovo drveće i prerađivali ga u željezničke pragove i prodavali. Sada je intervenciju lugarske službe spriječio odred HSZ-a pri čemu je napadnut lugar Sava Mraović.⁴³

Krajem travnja 1940. seljak i član HSZ-a Stjepan Belošević iz Desnog Degoja (kotar Glina) pokušao je „rasturati frankovačke letke” pod naslovom „Je li to slobodna i seljačka Hrvatska?” Pritom ga je žandarmerija uhitila i predan je kotarskom načelstvu u Pisarovini.⁴⁴ U noći s 10. na 11. svibnja 1940. u pijanom stanju seljaci

iz Vrginmosta Pero Vrga, Simo Arbutina, Vladimir Bulat, Đuro Vrga i Ljuban Korkut pjevali su i vikali „kroz navedeno mjesto” razne uzvike, među kojima i: „Dolje Maček, dolje Hrvatska, živio Dušan Crevar.” Nakon toga su opomenuti i prijavljeni nadležnima.⁴⁵

Krajem srpnja 1940. odlukom bana Banovine Hrvatske Ivana Šubašića donesena je odluka da članovi HSZ-HGZ-a imaju pravo dobiti oružane listove i nositi oružje pri čemu je odgovornost prenijeta na lokalnog kotarskog zapovjednika HSZ-a koji će lokalnom kotarskom načelstvu predati popis onih zaštitara koji „će nositi oružje samo u određene svrhe.” Ako se to oružje zlorabi podrazumijeva se, kako stoji u odluci, da se mora oduzeti i obavijestiti o tome kotarskog zapovjednika HSZ-a i Kabinet bana.⁴⁶ Unatoč toj odluci i poslije tih događaja izgleda da se situacija ponešto smirila. Naime, u izvješću kotarskog načelstva Glina početkom 1941. stoji da HSZ djeluje prema pravilima, a u mješovitim krajevima njihovo je djelovanje „taktično, te nema incidenata.” Dalje stoji da je došla očito preporučena odluka da HSZ „pročisti redove” čime će pojačati ugled u narodu.⁴⁷

4. HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA U TRAVANJSKIM DANIMA SLOMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I STVARANJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE 1941.

Nije baš dovoljno jasno u povijesnim izvorima u kojem obimu je glinski i vrginmošćanski HSZ sudjelovao u koordinaciji s ustaškim pokretom u razoružavanju pripadnika jugoslavenske vojske te u raspadanju i stvaranju nove vlasti nakon vojničkog sloma Kraljevine Jugoslavije pred napadom nacističke Njemačke i njezinih saveznika tijekom travnja 1941. U literaturi, partizanski prvoborac Rade Bulat (1920. – 2013.) u svojim sjećanjima navodi da su se, kada je prolazio kroz Glinu kao mobilizirani pripadnik jugoslavenske vojske, u gradu i okolici širile glasine da je „vojska položila oružje” i da se vojnici vraćaju kućama. Prema njemu, najviše su takve vijesti širili pripadnici Zaštite i glinske ustaše okupljene oko svoga vođe glinskog odvjetnika dr. Mirka Puka, da bi također naveo u sjećanjima da su u nekim selima „oko Gline već počeli [misli na zaštitare i ustaše op.a.] razoružavati jugoslavenske vojnike”, a takvo djelovanje HSZ-a osjetilo se i u selima Jukinac, Marinbrod i Gora gdje su uz podršku „općeg kaosa koji su ustaški elementi uz podršku Mačekove zaštite izazivali, radujući se dolasku Nijemaca.”⁴⁸ Slično piše i Ljuban Đurić kada

spominje naoružane postrojbe Seljačke i Građanske zaštite i ustaše koji preuzimaju vlast u kotarima i općinama Banije.⁴⁹ Isto spominje i Đuro Zatezalo kada navodi: „da su odredi HSZ na Kordunu i Baniji kod razoružavanja grupica vojnika i slanja istih u sabirne logore u Karlovac, Glinu, Petrinju i Sisak” bili znatno angažirani.⁵⁰ Po istom obrascu povratnike raspale jugoslavenske vojske u kotaru Vrginmost također je razoružavala Hrvatska seljačka zaštita te je samo manji dio njih „uspio da oružje donese do svojih kuća.”⁵¹

Kada je riječ o Glini tih dana u travnju 1941., mnogo je precizniji Ranko Mitić, kojega u svom djelu o povijesti Hrvatske seljačke stranke u Drugom svjetskom ratu navodi i povjesničarka Fikreta Jelić-Butić te piše da je „prema raspoloživim podacima” glinska Zaštita zajedno sa „ustaškim elementima” razoružala vojnu posadu u Glini, sastavljenu od rezervista, i to prije 10. travnja 1941.⁵² I u elaboratu Službe državne sigurnosti (SDS RSUP SRH) nastalom nakon rata spominju se vođe glinskog HSZ-a koje su sudjelovale u razoružavanju jugoslavenskih vojnika, poput majora Antuna Milošića iz Glinske Poljane ili majora Petra Bonete iz „bivše općine Glina.”⁵³ U svom radu Mitić piše da je kotarski načelnik u Glini Milenko Milić surađivao s ustaškim prevratnicima. Ustaški simpatizeri su naime preko zvučnika na glinske ulice prenosili Pavelićeve govore i pozive „da se Hrvati dižu na ustanak”, a tamošnji rezervni major jugoslavenske vojske Božidar Jurišić i načelnik Milić ništa nisu poduzimali. Na kraju kada se major Jurišić suprotstavio kotarskom načelniku Miliću zbog njegovog nedjelovanja (prema Mitiću na nagovor glinskih komunisti), nije dobio podršku od ostalih časnika jugoslavenske vojske u Glini te je ta posada „bila razoružana od ustaških bandita i Hrvatske seljačke zaštite.”⁵⁴

Osim spomenutih izvora postoje i dva nepublicirana izvora koja načelno podupiru navedeno. Prvi je izvješće kotarskog načelstva u Glini od 6. svibnja 1941. u kojem stoji da je preuzimanje vlasti u Glini 10. travnja 1941. prošlo bez ijednog incidenta kada su se predale i razoružale trupe jugoslavenske vojske u Glini (ukupno 520 vojnika, od toga 400 Srba s Korduna). Pregovore o predaji jugoslavenskih trupa u mjestu po nalogu ustaša vodio je načelnik Milić uz sudjelovanje ustaše Josipa Misona i „ustaškog prvaka” Mate Vidakovića dok su istovremeno manje grupice glinskih ustaša zauzimale položaje kod pošte, željezničke stanice, mostova i slično. Nakon predaje, preuzeti su svi vojni magazini, streljivo i vojna oprema. Zanimljivo da su po preuzimanju mjesta ustaše

pozvale viđenije Srbe iz Gline i obavijestile ih da se o tome što se dogodilo u Glini ne smije znati u okolnim srpskim selima, jer su se očito malobrojne ustaše bojale napada na Glinu. Na kraju izvješća stoji da je ustaška organizacija u kotarima Sisak, Petrinja i Glina te Kostajnica i Dvor imala veliku pomoć od pripadnika „Mačkovke zaštite” koji su zajedno s ustašama razoružavali pripadnike jugoslavenske vojske i „davali ispomoć ustašama u preuzimanju vlasti (...) držali straže (...) kontrolisali teren, a negdje i vršili hapšenje istaknutijih Srba i oficira bivše jugoslavenske vojske” pri čemu je jedan dio zaštitara i položio ustašku zakletvu i ostao u ustaškim jedinicama.⁵⁵ U tom se izvješću konkretno ne spominje kakvu je ulogu HSZ odigrao u zauzimanju vlasti u Glini te se ne spominje ni kako je HSZ reagirao u pojedinim općinama odnosno selima glinskog kotara u danima prevrata, iako je vjerojatno točno, kako stoji na kraju izvješća, da je u nekim mjestima glinskog kotara HSZ privremeno preuzeo vlast zajedno s ustašama i pomogao učvršćenju ustaškog režima. Taj dokument ipak govori da ustaške pristaše sve do travnja 1941. nisu imale gotovo nikakvo uporište u glinskoj organizaciji HSZ-a u mjestu, pa i na području glinskog kotara, no nesumnjivo je da su određeni pojedinci ili grupe unutar glinskog HSZ-a simpatizirali s idejama ustaškog pokreta.⁵⁶

Drugi izvor koji navodi Igor Mrkalj, svjedočanstvo je pravoslavnog paroha iz Velikog Šušnjara Jovana Obrenovića, već spomenutog predvodnika pokreta srpskog

kulturnog kluba „Srbi na okup” u glinskom kotaru, koji se 10. travnja 1941. zatekao kod kotarskog načelnika u Glini Milenka Milića te su njih dvojica pozvali katoličkog svećenika u Glini Franca Žužeka, inače po nacionalnosti Slovenca, da čuju njegovo razmišljanje o trenutnoj situaciji, a koji je po dolasku rekao: „Trebalo se pokazati u ovim časovima Evropejac, i evropejski. Kulturno postupiti prema svakome.”⁵⁷ To svjedočanstvo nešto drugačije pokazuje ulogu kotarskog načelnika Milenka Milića,⁵⁸ jer zašto bi se on, ako se „povezao s ustaškim elementima u Glini” kako navode spomenuti kroničari, istodobno konzultirao s pravoslavnim parohom i katoličkim svećenikom, znači predstavnicima izrazito prosrpske (paroh Obrenović) i projugoslavenske linije (župnik Žužek), o tome što treba činiti, odnosno kako reagirati u danima prevrata. Očito je Milić bio svjestan da se više ništa ne može učiniti za Jugoslaviju koja je bila pred očitim rasulom te je prisilno prihvatio suradnju s glinskim ustašama pa i ulogu pregovarača s trupama jugoslavenske vojske u Glini, da ne dođe do sukoba i eventualne pogibelji stanovništva Gline.

Što se tiče Vrginmosta, od 10. travnja nije bilo klasičnog ustaškog prevrata te nekoliko dana ni ustaške vlasti (njemačke kolone su već prošle kroz mjesto), već je stara uprava radila redovito svoje dužnosti, sve dok u mjesto nije došao dr. Mirko Puk i uspostavio ustašku vlast, a kao povjerenika za kotar Vrginmost imenovao Josipa Plemenčića, rodom iz Gređana kod Topuskog.⁵⁹

¹ Robert, GERWARTH, *Pobijedjeni. Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917. – 1923.*, Vuković&Runjić, Zagreb, 2018., 10.

² R. GERWARTH, *Pobijedjeni. Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917. – 1923.*, 151.

³ Ian, KERSHAW, *Od pakla i natrag. Europa 1914. – 1949.*, Fraktura, Zagreb, 2017., 136.

⁴ Ivan. J. BOŠKOVIĆ, *ORJUNA – Ideologija i književnost*, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 2006., 84.

⁵ Željko, KARAULA, *HANAO – Hrvatska nacionalna omladina*, Naklada Breza, Zagreb, 2011., 49.

⁶ I. KERSHAW, *Od pakla i natrag. Europa 1914. – 1949.*, 136. O raznim državnim paravojnim udruženjima i njihovom djelovanju u Kraljevini SHS odnosno Kraljevini Jugoslaviji vidi u: Džon, P. NJUMEN, *Jugoslavija u senci rata. Ratni veterani i stvaranje nove države 1903–1945.*, Službeni glasnik, Beograd, 2018. Ovdje posebno vidi o udruženjima četnika, solunskim dobrovoljcima i udruženju ratnih rezervnih vojnih oficira.

⁷ O seljačkim strankama i njihovim ideologijama u Europi vidi zbornik: *Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert*, Gustav Fischer Verlag: Stuttgart – New York, 1977.

⁸ O učenju braće Radić o osnovama seljačke ideologije: Branka, BOBAN, Shvaćanja Antuna i Stjepana Radića o mjestu i ulozi seljaštva u gospodarskom, društvenom i političkom životu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 12., 1979., 265–304.

⁹ O ideologiji hrvatske seljačke države i njenom stvaranju vidi: Željko, KARAULA, *Rudolf Bičanić – intelektualac, ideolog, antifašist, ekonomist – Prilozi za biografiju*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstvenoi-straživački i umjetnički rad u Bjelovaru, Zagreb – Bjelovar, 2018. S tim u vezi konzultirati i: Željko, KARAULA, *Naš Vođa – stvaranje kulta Vlatka Mačeka*, Zbornik *110 godina Hrvatske seljačke stranke* (ur. Hrvoje Petrić), Matica hrvatska Zagreb – Povijesno društvo Križevci, Zagreb – Križevci, 2015., 149–165. O stvaranju HSZ kao „hrvatske vojske” u Kraljevini Jugoslaviji vidi: Željko, KARAULA, *Mačkovka vojska*, Despot infinitus, Zagreb, 2015., 383–406.

¹⁰ Ž. KARAULA, *Mačekova vojska*, 94.

¹¹ Malo je radova napisano o djelovanju Hrvatske seljačke zaštite na lokalnim razinama. Poznat mi je samo rad Danijela Vojaka. Danijel VOJAK, *Djelovanje Hrvatske seljačke zaštite na samoborskom području za vrijeme Banovine Hrvatske, 1939. – 1941.*, *Kaj*, LI, br. 1–2., 2018., 131–146.

¹² *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II., Državna Štamparija, Beograd, 1938., 86.

¹³ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II., 94.

¹⁴ *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935.*, Štampa Državne Štamparije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1938., 32; 34.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 5293., Izvještaj kotarskog načelstva u Vrginmostu. Predmet: Mjesečni izvještaj o političkoj situaciji, 2. XII. 1938.

¹⁶ Vojni arhiv Srbije (VAS), Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 6/11/1–28, IV. Armijska oblast, Pov. br. 14215., 4. XI. 1937.

¹⁷ VAS, Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 6/11/1–43, II. Armijska oblast, Pov. br. 1977., 13. II. 1937. U jednom drugom vojnom izvješću Druge armijske oblasti iz 1937. spominje se da u Kostajnici ima 60 članova, a u kostajničkom kotaru oko 1 000 članova HSZ-a.

¹⁸ VAS, Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 6/11/1–45, II. Armijska oblast, Pov. br. 15036., 24. XI. 1937.

¹⁹ Ljuban, ĐURIĆ, Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ u kotaru Glina do aprila 1941. godine, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Skupština općine Glina, Glina, 1988., 155.

²⁰ HR-HDA, fond 145., Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, kut. 22., spis – Pov. br. 1/59., 1447/1937. – Podaci o HSZ-u na području sreza glinskog. Ispod svakog zapovjednika lokalnog odreda HSZ-a u tablici navedeni su i njegovi zamjenici te adrese zapovjednika i zamjenika.

²¹ HR-HDA, fond 145., Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, kut. 22., Pov. br. 1317/1935., Kotarsko načelstvo Vrginmost Kr. Banskog upravnog – ODZ, 14. VII. 1935.

²² HR-HDA, fond 145., Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, kut. 20., br. 467 – 1932., Sresko načelstvo Vrginmost, 17. X. 1936. Predmet: Hrvatska seljačka zaštita – podaci, HR-HDA, fond 145., Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, kut. 20., br. 467/36., Sresko načelstvo Vrginmost, 14. XII. 1936. Predmet: Hrvatska seljačka zaštita – rad u Crnoj Dragi.

²³ HR-HDA, fond 145., Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, kut. 25., spis br. 277/38.,

Sresko načelstvo Vrginmost, 4. III. 1938. Predmet: Hrvatska seljačka zaštita – brojno stanje.

²⁴ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 2001. Kotarsko načelstvo u Glini. Predmet: HSZ – djelovanje i rad, 4. IX. 1937.

²⁵ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 1008. Izvještaj kotarskog načelstva u Glini. Predmet: Seljačka zaštita iz Male Soline – sprečavanje pretrage i poništavanja bespravno posađenog duvana, 4. IX. 1939.

²⁶ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 1014. Izvještaj kotarskog načelstva u Glini. Predmet: Stevo Paropatić ciganin iz D. Viduševca – tjelesno povređen, 14. IX. 1939.

²⁷ HR-HDA, fond 158., Banovina Hrvatska – ODZ, kut. 19., br. 380., Izvještaj Savskog žandarmerijskog puka, 23. XII. 1939.

²⁸ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 2064. Savski žandarmerijski puk Banskog vlasti Banovine Hrvatske. Predmet: Nezakoniti rad članova HSZ u Maloj Solni – izvještava, 15. IX. 1939.

²⁹ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 2064. Savski žandarmerijski puk Banskog vlasti Banovine Hrvatske. Predmet: Nezakoniti rad članova HSZ – izvještava, 19. IX. 1939.

³⁰ Ivan JELIĆ, *Komunistička Partija Hrvatske 1937–1941.*, I., Globus, Zagreb, 1981., 357.

³¹ Dragan, ŠTEFANČIĆ, Stevo, KLOBUČAR, Društveno-političke prilike u Glini u godinama prije rata, u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.* Zbornik (ur. Katarina Babić, Bartol Biličić, Ivan Jelić i Jozo Kovačević), Sisak, 1974., 449–450.

³² HR-HDA, fond. 155., Banovina Hrvatska, Kabinet bana, kut. 1., br. 92/1940., Spisak polaznika časničkog kursa HSZ u Zagrebu, 6. II. 1940.

³³ HR-HDA, fond 1363., Politička situacija, inv. br. 5921., Izvještaj o sastanku Srba glinskog i petrinjskog kotara i rezolucije s tog zbora, 4. XII. 1939. Iako su ove namjere bile stvarne mora se napomenuti da prema sporazumu Cvetković – Maček teritorijalno pitanje Banovine Hrvatske nije bilo do kraja riješeno te postoje mnogi zahtjevi hrvatskog stanovništva s područja koja nisu pripala Banovini Hrvatskoj za njihovim pripojenjem hrvatskoj teritorijalnoj jedinici. To je u suštini bila politička borba HSS-a i JRZ-a (koji su činili zajedničku vladu) za što bolje pozicije u raspodjeli državne moći i sredstvo pritiska na drugoga, ali i različitih ekstremističkih političkih opcija. Tako se npr. „Od sredine 1939. godine, tj. od stvaranja Banovine Hrvatske, vodeće političke i kulturne elite bunjevačko-šokačke zajednice zalažu se da baranjski i sjevernobački kotarevi s većinskim hrvatskim stanovništvom odmah uđu u sastav Banovine Hrvatske.” Krešimir, BUŠIĆ, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, br. 4–5, (78–79), 2005., 727.

³⁴ Kotarski načelnik bio je Jovan Sarkanjac.

³⁵ HR-HDA, fond 155., Banovina Hrvatska – Kabinet bana, kut. 1., Pov. br. 72/1940., Kotarsko načelstvo u Glini Banskog vlasti Banovine Hrvatske – Kabinet bana, 22. I. 1940. „Točno je da ekstremni elementi na srpskoj strani eksploatišu netačne glasine o pogibiji Srba iz Zagreba, ali ta se fama širi od usta do usta, i nije joj moguće pronaći sam izvor.”

³⁶ HR-HDA, fond 1363., Politička situacija, inv. br. 5722., Izvještaj Banskog vlasti o političkoj situaciji u kotaru Glina, 9. XII. 1939.

³⁷ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 2043. Kotarsko načelstvo u Glini. Predmet: HSZ – javno vježbanje, 4. IX. 1939.

³⁸ HR-HDA, fond 1561., Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (SDS RSUP SRH), šif. 01., red. br. 39., Bivše građanske stranke za kotar Sisak (elaborat), 64., HR-HDA, fond 155., Banovina Hrvatska – Kabinet bana, kut. 1, Pismo kotarskog predsjednika HSS u Glini i zamjenika narodnog zastupnika za kotar Glina Janka Belajca banu Šubašiću, 11. XII. 1939.

³⁹ HR-HDA, fond 155., Banovina Hrvatska – Kabinet bana, kut. 1, Pismo kotarskog predsjednika HSS u Glini i zamjenika narodnog zastupnika za kotar Glina Janka Belajca banu Šubašiću, 11. XII. 1939.

⁴⁰ KARAULA, *Mačekova vojska*, 296.

⁴¹ HR-HDA, fond 155., Banovina Hrvatska – Kabinet bana, kut. 1, Štab Žandarmerijske brigade Banovine hrvatske, 14. III. 1940. Predmet: Izvještaj o radu Savskog žandarmerijskog puka.

⁴² VAS, Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 32/14/1–47, Savski žandarmerijski puk IV Armijskoj oblasti, Izvještaj za mjesec februar 1940., Pov. br. 213., 24. II. 1940. O visokim globama za „šumsku štetu” u glinskom kotaru pisao je i komunistički „Vjesnik radnog naroda” krajem siječnja 1941. godine gdje je istaknuo da se tim globama i sankcijama uglavnom kažnjava „seoska sirotinja” jer je zima ove godine vrlo oštra „pa su seljaci morali sebi bar kako tako [da] pribave ogrijevno drvo.” *Politički vjesnik – Vjesnik radnog naroda 1940–1941.*, Institut za Historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1965., 399.

⁴³ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, Inv. br. 2100., Ravnateljstvo šuma I. banske imovne općine kotarskom načelstvu Glina, 1. IV. 1940. Predmet: HSZ napadaj na lugara.

⁴⁴ VAS, Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 32/26/1–49, Savski žandarmerijski puk IV Armijskoj oblasti, Izvještaj za mjesec maj 1940., Pov. br. 767., 24. V. 1940.

⁴⁵ VAS, Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 32/26/1–49, Savski žandarmerijski puk IV Armijskoj oblasti, Izvještaj za mjesec maj 1940., Pov. br. 767., 24. V. 1940.

⁴⁶ HR-HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva, inv. br. 2117. Kabinet bana Banovine Hrvatske, Predmet: HSZ-HGZ – oružani listovi, 3. VIII. 1940. Kotarsko načelstvo Glina obavještava 30. VII. 1940. (br. 1856/1940) da je odluka primljena.

⁴⁷ HR-HDA, fond 1363., Politička situacija, inv. br. 6431., Tromjesečni izvještaj o stanju opće uprave u kotaru Glina za tromjesečje listopad, studeni i prosinac 1940., 3. I. 1941.

⁴⁸ Rade, BULAT, *Svjedočanstva iz Petrove gore*, Globus, Zagreb, 1980., 31, 32.

⁴⁹ Ljuban, ĐURIĆ, Djelomični pregled aktivnosti omladine Banije u NOR-u od 1941. do 1945. u: *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941–1948.*, Naklada Centa za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb, 1972., 158.

⁵⁰ Đuro, ZATEZALO, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941–1945.*, Historijski arhiv, Karlovac, 1978., 24.

⁵¹ Dušan, BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NOB 1941–1945.*, Općinski odbor SUBNOR-a Vrginmost, Beograd, 1980., 35.

⁵² Fikreta, JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Globus, Zagreb, 1983., 47.

⁵³ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 01., red. br. 39., Bivše građanske stranke za kotar Sisak (elaborat), 89; 91. Iako nije izričito navedeno vjerojatno se misli na činove u bivšoj austrougarskoj vojsci.

⁵⁴ Ranko, MITIĆ, Političke prilike, razvitak i stvaranje organizacija KPH na području kotara Glina do aprila 1941. godine, *Zbornik 1.: Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1969., 332.

⁵⁵ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 013. 0.36. Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata na području Siska, Dvora na Uni, u Glini, Kostajnici i Sunji (elaborat), 5–10. Prema elaboratu na području glinskog kotara u 16 sela bilo je do 10. travnja 1941. samo 86 organiziranih ustaša: u Glini 19, Maji 14, Bučici 11, Prekopi 8, Slatini 7, Jukincu 5, Viduševcu 4, Joševici 4, Kihalcu 3, Taborištu 3, D. Degoju 2, Glinskom Novom Selu 2, Šatornji 1, Dvorištu 1, Svratištu 1 i Selištu jedan član.

⁵⁶ Dragan, ŠTEFANČIĆ, Stevo, KLOBUČAR, Ustaški teror u Glini 1941. godine, u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941. Zbornik* (ur. Katarina Babić, Bartol Biličić, Ivan Jelić i Jozo Kovačević), Sisak, 1974., 856–857.

⁵⁷ Igor, MRKALJ, Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927. – 1955., *Tragovi*, br. 1., 134–135.

⁵⁸ Igor Mrkalj spominje da je Milić ostao na toj funkciji i nakon proglašenja NDH do 6. svibnja 1941. kada ga zamjenjuje Dragutin Imper. Prilozi za biografiju Dr Čede Rajčića. <http://casopis.skd-prosvjeta.hr/od-logora-do-oslobodenja/> (pristup 20. IV. 2021).

⁵⁹ BULAT, *Svjedočanstva iz Petrove gore*, 37–39.